

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

**Огляд практики Європейського суду з прав людини
щодо захисту прав суддів**

Жовтень 2023 р., Київ

Цей документ наданий Відділом програм співпраці Ради Європи в рамках проекту «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду». Представлені в цьому документі погляди та думки належать автору та не повинні розглядатися як такі, що відображають офіційну позицію Ради Європи.

Зміст	
СКОРОЧЕННЯ	3
Стислий виклад	4
I. Передбачені Конвенцією права судді	6
a. Право на повагу до приватного життя	6
b. Свобода вираження поглядів	12
c. Свобода релігії	15
d. Свобода зібрань і свобода об'єднань	16
e. Право на ефективний засіб юридичного захисту	16
f. Право на захист від дискримінації	17
II. Право на справедливий суд	17
a. Застосування статті 6	17
b. Порушення статті 6 (1) щодо суддів-заявників	19
i. Доступ до суду	19
ii. Суд, встановлений законом	21
iii. Безсторонність та незалежність суду або трибуналу	21
iv. Юридична визначеність (відсутність строку позовної давності для провадження проти заявника)	26
v. Достатня кількість часу і можливостей, необхідних для підготовки захисту 27	
vi. Право на публічний розгляд	27
vii. Рівність сторін	27
viii. Надмірна тривалість провадження	27
III. Структурні недоліки національної судової ради	29
Перелік цитованих справ	32

СКОРочЕННЯ

ВРП	Вища рада правосуддя
ЄКПЛ	Європейська конвенція з прав людини
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
НСР	Національна судова рада
РЄ	Рада Європи

Стислий виклад

У цьому дослідженні стисло викладено практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) за скаргами суддів та інших працівників судової системи. У обраних справах заявники скаржилися на те, що їхні права людини та основоположні свободи, передбачені Європейською конвенцією з прав людини (ЄКПЛ), були порушені національними органами влади. Практика ЄСПЛ, де суддя виступає заявником, постійно розширюється. У цьому дослідженні розглядаються ті рішення ЄСПЛ, у яких:

- заявником був суддя, який працював у національних судах, куди його було призначено відповідно до національного законодавства;
- суддя-заявник звернувся до ЄСПЛ за захистом у зв'язку з порушенням проти нього дисциплінарним провадженням;
- термін «суддя» використовується стосовно усіх членів національної судової системи (наприклад, суддя, голова суду тощо).

У всіх представлених справах Національна судова рада (НСР) відіграла визначальну роль у дисциплінарних провадженнях проти судді-заявника.

Аналізи справ ЄСПЛ свідчать про те, що у переважній частині справ дисциплінарним стягненням проти судді було усунення з посади (наприклад, **«Олександр Волков проти України»**, **«Сагателян проти Вірменії»**, **«Бака проти Угорщини»**, **«Івановський проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**, **«Ермені проти Угорщини»**, **«Каменос проти Кіпру»**, **«Денісов проти України»**, **«Стуруа проти Грузії»**, **«Геровська Попцевська проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**, **«Якшовський, Трифуновський проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**, **«Попоський і Дума проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**, **«Куликов та інші проти України»**, **«Мітріновський проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**, **«Олуїч проти Хорватії»**, **«Озпинар проти Туреччини»**), проте застосовувалися й інші стягнення:

- скорочення обов'язкового пенсійного віку у справі **«Ермені проти Угорщини»**;
- зменшення заробітної плати на 70% у справі **«Гарабін проти Словаччини»**;
- переведення та відмова у підвищенні у справах **«Албайрак проти Туреччини»**, **«Більген проти Туреччини»**;
- відсторонення від виконання посадових обов'язків у справі **«Рамос Нунеш де Карвальо е Са проти Португалії»**;
- відсторонення від продовження розгляду конкретної незавершеної справи, якою займався суддя, у справі **«Кудешкіна проти Росії»**.

Принцип незалежності суддів означає, що вони можуть здійснювати свої права, закріплені у ЄКПЛ. Проте це створює низку проблем, включаючи питання безсторонності судді: як суддя, який скористався своїм правом на приватне життя або свободу вираження поглядів, зможе виносити рішення з належною безсторонністю.

Таким чином, питання полягає у тому, чи може суддя абсолютно вільно користуватися своїми правами, передбаченими ЄКПЛ, і якщо так, то якими будуть наслідки таких дій для нього як для судді.

Завдяки своєму судовому активізму ЄСПЛ сприяв прогресивному розвитку принципів у своїй практиці, де судді виступали заявниками. Цей огляд охоплює ті рішення ЄСПЛ, у яких

суддя-заявник посилався на право на справедливий суд, свободу вираження поглядів, релігії, свободу зібрань та об'єднання, право на ефективний засіб юридичного захисту, право на захист від дискримінації.

I. Передбачені Конвенцією права судді

а. Право на повагу до приватного життя

Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ поняття «приватне життя» не виключало професійну діяльність: обмеження у такій сфері могли мати наслідки для розвитку відносин особи з іншими людьми й, відповідно, для її соціальної ідентичності. Справи розглядалися за статтею 8¹ ЄКПЛ.

У кількох нижченаведених справах було встановлено, що усунення з посади було втручанням у право на повагу до приватного життя. У всіх цих справах ЄСПЛ встановив, що йшлося про професійну роль судді, і рішення національних судів вплинули на кар'єру судді та поставили під сумнів моральний або етичний аспект його особистості та характеру.

«Озпинар проти Туреччини»²: У 2002 році було розпочате дисциплінарне провадження проти заявниці, яка була суддею. Її критикували за нібито тісні відносини з юристом, клієнти якого, вочевидь, в результаті отримували позитивні рішення від неї, а також за неодноразове спізнення на роботу та за її невідповідний одяг і макіяж. Були отримані свідчення багатьох свідків, які робили суперечливі заяви, та розглянуті справи, які розглядалися заявницею. Їй не повідомляли про отриману в ході розслідування інформацію. Матеріали дисциплінарного розслідування були передані Національній раді юридичної служби, яка вирішила у 2003 році усунути її з посади судді переважно на тій підставі, що вона «принижувала гідність та честь професії». Вимогу заявниці про перегляд цього рішення було відхилено. Тоді вона оскаржила її усунення з посади, санкцію, яка була застосована Національною радою юридичної служби у 2004 році після розгляду справи за її участі. Їй повідомили про відмову в поновленні її на посаді, але не вказали причини для такого рішення.

Заявниця посилалася на статтю 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), стверджуючи, що її звільнення Національною радою юридичної служби ґрунтувалося на аспектах її приватного життя.

ЄСПЛ наголосив, що поняття «приватне життя» не виключало професійну діяльність: обмеження у такій сфері могли мати наслідки для розвитку відносин особи з іншими людьми й, відповідно, для її соціальної ідентичності. У справі Озпинар рішення про звільнення стосувалося безпосередньо поведінки судді у професійному та приватному житті. ЄСПЛ зазначив, що дії, в яких обвинувачувалася заявниця, стосувалися не тільки виконання нею своїх обов'язків, але й значною мірою іміджу, який вона створювала для громадськості. Тому провадження, про яке йдеться, неминуче виходило за межі її професійного життя. У зв'язку з цим, у своєму рішенні про її звільнення судова рада перерахувала три категорії підстав, а саме (а) було встановлено, що своєю неналежною поведінкою та відносинами заявниця підірвала гідність і честь професії та втратила будь-яку особисту гідність і повагу; (б) вона створила переконання, що виконує свої обов'язки, дозволяючи собі керуватися,

¹ «Барбулеску проти Румунії» (Bărbulescu v. Romania) [ВП], № 61496/08, ЄСПЛ 2017 (витяги), п. 71.

² «Özpınar v. Turkey»

зокрема, особистими почуттями; (в) вона мала звичку запізнюватися на роботу без будь-яких причин, рано йти з роботи та неодноразово бути відсутньою на робочому місці.

У рішенні Суд вказав, що етичні обов'язки судді можуть посягати на його приватне життя, коли його поведінка - навіть якщо вона є приватною - шкодить іміджу або репутації судової установи. За обставин цієї справи, ЄСПЛ дійшов висновку, що відбулося втручання у право заявниці на повагу до її приватного життя, і можна сказати, що воно мало легітимну мету в зв'язку з обов'язком суддів проявляти стриманість, щоб зберегти свою незалежність та авторитет їхніх рішень.

У ході розслідування заявниці було запропоновано відповісти не лише на питання, що стосувалися її службових обов'язків, але й на питання, що стосувалися її поведінки в контексті приватного та сімейного життя: її стосунків з матір'ю та низкою інших осіб, а також її відпочинку. Крім того, з показань свідків, заслуханих під час розслідування, зрозуміло, що багатьох людей допитували щодо чуток про стосунки заявниці у її професійному та приватному житті, її одягу на роботі, стилю її макіяжу, дотримання нею робочого часу та відпочинку. Показання деяких свідків, відібрані інспектором, були прийняті беззастережно.

ЄСПЛ підкреслив, що поведінка у професійному чи приватному житті, яка не робить працівника судової влади гідним довіри та уваги, якими він повинен користуватися, може мати певний вплив на репутацію судової влади. Однак у питаннях, що стосуються приватного життя державного службовця, відповідна особа повинна мати можливість певною мірою передбачати наслідки своїх приватних дій і, за необхідності, користуватися відповідними гарантіями. Такі гарантії тим більше необхідні, що професійне життя дуже часто перетинається з приватним життям у строгому розумінні цього терміну, так що не завжди легко розрізнити, в якій якості особа діє в той чи інший момент часу. На думку Суду, в такій ситуації в національному законодавстві мають бути передбачені адекватні заходи для захисту проявів приватного життя судді.

У провадженні заявниці не було забезпечено мінімальний рівень гарантій захисту, тоді як будь-який суддя, який стикався зі звільненням на підставах, пов'язаних з приватним або сімейним життям, повинен отримати гарантії проти свавілля, зокрема гарантію змагальності у незалежному та безсторонньому наглядовому органі. Такі гарантії були більш важливими у справі заявниці, оскільки зі звільненням вона автоматично втратила право займатися юридичною практикою. Однак, ні показання свідків, заслуханих під час розслідування, ні звіт інспектора не були доведені до відома заявниці, вона постала перед Радою лише тоді, коли оскаржила своє звільнення, і вона заздалегідь не отримувала звітів інспектора чи звітів про показання свідка.

З огляду на вказане вище ЄСПЛ дійшов висновку, що втручання у право заявниці на повагу до приватного життя не було пропорційним переслідуваній легітимній меті, відповідно мало місце порушення статті 8 ЄКПЛ.

У цій справі ЄСПЛ також встановив порушення статті 13 в зв'язку з відсутністю засобів юридичного захисту. Цей висновок ґрунтувався на недоліках процедури формування складу наглядового органу, які свідчили про відсутність безсторонності цього органу.

«Івановський проти колишньої Югославської Республіки Македонія»³: У 2009 році заявник, яким був тогочасний голова Конституційного суду, подав до Люстраційної комісії заяву про відсутність співробітництва зі службами безпеки відповідно до Закону про люстрацію 2008 року, згідно з яким співробітництво з державними службами безпеки у період з 1944 по 2008 рік було перешкодою для зайняття державної посади. 29 вересня 2010 року Люстраційна комісія встановила на основі отриманих з державного архіву матеріалів, що заявник не виконав вимогу для зайняття державної посади згідно із Законом про люстрацію, оскільки існували докази, що він здійснював співробітництво після проведеного таємною поліцією допиту у 1964 році. Його запис було скасовано у 1983 році.

У цій справі ЄСПЛ зазначив, що рішення Люстраційної комісії становило втручання у право заявника на повагу до його приватного життя.

Воно ґрунтувалося на відповідних положеннях Закону про люстрацію і, таким чином, було «згідно із законом». Втручання також переслідувало легітимну мету, яка полягала у захисті національної безпеки.

Що стосується виправданості втручання, ЄСПЛ зазначив, що з огляду на відповідні європейські стандарти визначальною умовою для застосування люстраційного заходу так чи інакше повинен існувати той факт, що люстрована особа не діяла під примусом під час співробітництва з таємною поліцією. Це було важливим чинником у збалансуванні інтересів національної безпеки та захисту прав постраждалої особи. Проте згідно з чинним національним законодавством від органів влади, включаючи суди, розгляд цього питання не вимагався. У результаті аргументи заявника про те, що він не погоджувався на співробітництво, були відхилені як недоречні. Відповідно, аналіз національних органів влади у справі заявника не був і не міг бути достатньо ретельним, щоб відповідати критерію «необхідності у демократичному суспільстві».

У будь-якому разі втручання у права заявника за статтею 8 було непропорційним. Його не тільки усунули з посади, а й заборонили працювати на державній службі або в наукових установах протягом п'яти років, тоді як його можливості знайти роботу у якості приватного юриста, яка відповідала б його професійним кваліфікаціям та досвіду, були настільки зменшені, що це зробило зайняття його професією неможливим. Крім того, Люстраційну комісію було введено в дію приблизно через шістнадцять років після ухвалення державою-відповідачем демократичної Конституції, і будь-яка загроза, яку люстровані особи спочатку могли становити новоствореній демократії, повинна була з часом суттєво зменшитися.

ЄСПЛ не упустив той факт, що процес вербування заявника колишньою таємною поліцією розпочався тоді, коли він був ще неповнолітнім. Хоча це правда, що він продовжив співробітництво після досягнення повноліття, його зв'язок з таємною поліцією припинився за двадцять сім років до відкриття провадження про люстрацію. ЄСПЛ не був переконаний, що після такого періоду часу він становив таку загрозу, якщо взагалі становив, демократичному суспільству, щоб виправдати широкі обмеження щодо його професійної діяльності терміном на п'ять років та пов'язану з цим стигму колаборанта, яка могла б переслідувати його ще довше.

³ «Ivanovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia»

У справі «**Джоджай проти Албанії**»⁴ ЄСПЛ встановив, що звільнення судді через процедуру перевірки межах люстрації було втручанням у її право на повагу до приватного життя, оскільки втрата заробітної плати мала серйозні наслідки для її найближчого оточення, а її звільнення стигматизувало її в очах суспільства.

Заявницю, колишню суддю Конституційного суду Албанії, було звільнено з посади за результатами люстрації та довічно заборонено працювати в системі правосуддя.

Процес люстрації був частиною національної реформи, запровадженої у відповідь на поширене сприйняття корупції та брак довіри громадськості до національної судової системи. Відповідно до Закону "Про очищення влади", всі діючі судді та прокурори підлягали перевірці Незалежною кваліфікаційною комісією (НKK) та Спеціальною апеляційною палатою в апеляційному порядку. Перевірка складалася з оцінки трьох критеріїв: оцінка активів, перевірка доброчесності на предмет виявлення зв'язків з організованою злочинністю та оцінка професійної компетентності.

У справі заявниці було встановлено, що вона подала неправдиву декларацію та приховала факт придбання нею та її партнером квартири. Що стосується оцінки професійної компетентності, заявниця не повідомила про конфлікт інтересів і не заявила самовідвід в процедурі розгляду конституційної скарги.

Заявниця скаржилась на те, що органи перевірки не були незалежними та безсторонніми, як того вимагає пункт 1 статті 6 Конвенції в зв'язку з тим, що: (i) органи перевірки формувались з не суддів, які не мали необхідного професіоналізму та досвіду; (ii) члени органів перевірки призначалися парламентом без будь-якої участі судової влади; (iii) органи перевірки проводили попереднє адміністративне розслідування, формулювали "обвинувачення" та приймали рішення по суті "обвинувачення".

Вона також скаржилася за пунктом 1 статті 6 Конвенції на несправедливість провадження у її справі з наступних причин: (i) їй було відмовлено у праві спростувати основну причину її звільнення та захистити себе; (ii) НKK переклала на неї необґрунтований тягар доведення обставин, які виникли десятки років тому; (iii) Закон про перевірку не передбачав жодних строків позовної давності; (iv) рішення у її справі не містили достатніх відповідей щодо її аргументів; (v) органи перевірки застосовували подвійні стандарти порівняно з іншими справами (vi) Апеляційна палата відхилила її клопотання про надання додаткових виправдувальних доказів; (vii) вона не мала достатньо часу та можливостей для підготовки свого захисту; (viii) Апеляційна палата не провела публічних слухань; та (ix) органи перевірки порушили принцип юридичної визначеності та легітимних очікувань, оскільки вони проігнорували позитивний аудит її активів, проведений експертною компанією.

У контексті незалежності та безсторонності органів, які здійснювали процедуру оцінки ЄСПЛ врахував, що склад НKK та Апеляційної палати було сформовано відповідно до закону. Вони були уповноважені розглядати всі питання факту і права, а потім приймати остаточне і обов'язкове рішення по суті справи. Національне законодавство також передбачало, що ці органи здійснюватимуть свої функції незалежно. Оскільки НKK та Апеляційна палата були створені та сформовані у законний спосіб, що відповідає вимогам "суду, створеного відповідно до закону", заявниця мала доступ до "суду".

Що стосується незалежності, то після призначення органи перевірки не зазнавали жодного тиску з боку виконавчої влади під час розгляду справи заявниці. Те, що їх члени не були обрані з числа діючих професійних суддів, відповідало духу і меті процесу перевірки, зокрема, намаганням уникнути будь-яких індивідуальних конфліктів інтересів і забезпечити

⁴ «Xhoxhaj v. Albania»

довіру громадськості до цього процесу. Фіксована тривалість їхніх повноважень була зрозумілою з огляду на надзвичайний характер процесу люстрації. Національне законодавство забезпечило гарантії їхньої незмінюваності та належного функціонування.

Що стосується безсторонності, то не було ніякої плутанини щодо ролей НКК: передбачений законом обов'язок розпочати розслідування не залежав від висунення НКК будь-яких звинувачень у неправомірних діях заявниці; її попередні висновки ґрунтувалися на наявній інформації без участі захисту заявниці; і вона прийняла остаточне рішення про дисциплінарну відповідальність заявниці на підставі всіх наявних матеріалів, включаючи надані докази та аргументи, наведені заявницею під час відкритого слухання. Сам факт того, що НКК зробила попередні висновки у справі заявниці, не був достатнім, щоб викликати об'єктивно обґрунтовані побоювання щодо її безсторонності. Що стосується Апеляційної палати, то вона мала повну юрисдикцію при розгляді підстав її скарги і винесла детальне рішення у її справі.

З огляду на вказане ЄСПЛ не встановив порушення п. 1 статті 6 ЄКПЛ.

ЄСПЛ також не визнав порушення принципу юридичної визначеності з огляду на наступне.

Органи, що здійснюють перевірку, мали можливість перевіряти транзакції, які були здійснені ще в 1990-х роках. Встановлення жорстких часових обмежень для оцінки активів значно обмежило б можливість органів влади оцінювати законність загальної суми активів, набутих особою, що підлягає перевірці, протягом її професійної кар'єри, і негативно вплинуло б на їхню здатність оцінювати законність цих активів. Албанії було надано більший ступінь гнучкості у застосуванні строків давності, що відповідає меті Закону про люстрацію, з огляду на те, що попередня перевірка декларацій про майно не була особливо ефективною в державі. Це також може бути питанням тлумачення того, коли саме могло бути скоєно конкретне правопорушення в цьому контексті, тобто чи в момент первісного придбання активу, чи пізніше, коли актив було розкрито в періодичній декларації про майно. Однак така гнучкість не може бути безмежною, і наслідки повинні розглядатися в кожному конкретному випадку окремо.

Негативні висновки щодо заявниці ґрунтувалися як на інформації, зазначеній у її декларації, так і на попередніх деклараціях, поданих нею та її партнером. Труднощі заявниці в обґрунтуванні законного характеру фінансових джерел через вплив часу та можливу відсутність підтверджуючих документів були частково пов'язані з тим, що вона сама не розкрила інформацію про відповідні активи під час їх придбання. Крім того, Закон "Про очищення влади" передбачав пом'якшувальні обставини, якщо особа, яка проходила перевірку, зіткнулася з об'єктивною неможливістю надати підтверджуючі документи. Заявниця не надала жодних підтверджуючих документів, які б обґрунтовували існування об'єктивної неможливості продемонструвати законний характер доходів її партнера з 1992 по 2000 рік. Крім того, заощаджень партнера заявниці, навіть якби вони були прийняті як заявлені, не вистачило б для придбання активу, про який йшлося.

Також не було свавільним, з точки зору цивільної частини п. 1 статті 6, те, що тягар доказування перейшов до заявниці в процедурі перевірки після того, як НКК оприлюднив попередні висновки за результатами розслідування і надав доступ до доказів у матеріалах справи.

П'ятьма голосами проти двох ЄСПЛ також постановив, що: не було порушення п. 1 статті 6 щодо справедливості провадження, оскільки заявниця мала достатню інформацію, час і можливість для підготовки належного захисту, а обидва органи перевірки надали достатнє обґрунтування своїх рішень; і що не було порушення п. 1 статті 6 щодо публічного слухання, оскільки характер апеляційного провадження не вимагав цього.

Заявниця також скаржилася на порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з її незаконним і свавільним звільненням з посади та довічною заборонаю займатися адвокатською діяльністю.

ЄСПЛ визнав, що мало місце втручання в право заявниці на повагу до її приватного життя в результаті її звільнення з посади на підставі Закону "Про очищення влади": по-перше, щодо оцінки майнового стану, оскільки було встановлено, що вона подала неправдиву декларацію і приховала квартиру; по-друге, щодо оцінки професійної компетентності, оскільки вона підірвала суспільну довіру, не взявши самовідвід при розгляді конституційної скарги.

Втручання було здійснено "відповідно до закону". Хоча друга підстава була сформульована в досить широких термінах, таке положення не є рідкістю в дисциплінарному законодавстві та правилах суддівської дисципліни, і ця підстава була доповнена положеннями законодавства, що діяли на той час. Втручання переслідувало легітимні цілі, оскільки Закон про очищення влади в цілому і у справі заявниці зокрема були спрямовані на зниження рівня корупції та відновлення довіри суспільства до системи правосуддя, що пов'язано з інтересами національної безпеки, громадської безпеки та захисту прав і свобод інших осіб.

Закон "Про очищення влади" та пов'язані з ним реформи стали відповіддю на нагальну потребу боротьби з тривожним рівнем корупції. За таких обставин ця реформа системи правосуддя стала відповіддю на "нагальну суспільну потребу".

Що стосується оцінки професійної компетентності, то органи перевірки не надали достатніх підстав для обґрунтування свого висновку про те, що не взяття заявницею самовідводу у низці конституційних проваджень підірвала довіру громадськості до судової системи. Автоматичний відвід судді, який мав кровні зв'язки з іншим суддею, який розглядав справу в інших провадженнях щодо однієї або всіх сторін провадження, не завжди є необхідним, особливо для країни розміром з Албанію, і він не був необхідним за обставин цієї справи. Що стосується висновків щодо оцінки активів, то в національних рішеннях не було нічого свавільного або явно необґрунтованого. Більше того, згідно з міжнародними стандартами, судді повинні дотримуватися особливо високих стандартів доброчесності при вирішенні своїх приватних справ поза судом. Ці висновки, взяті в сукупності, були досить серйозними відповідно до національного законодавства і самі по собі могли б виправдати звільнення заявниці з посади.

З огляду на ці індивідуальні висновки, звільнення заявниці було пропорційним. Закон "Про очищення влади" передбачав два види дисциплінарних стягнень: звільнення з посади або відсторонення від посади з обов'язковим проходженням обов'язкового навчання. З огляду на особливий характер процедури люстрації та виняткові обставини, що передували ухваленню Закону про люстрацію, більш обмежений обсяг санкцій відповідав духу процесу люстрації. Нарешті, довічна заборона, накладена на заявницю та інших осіб, звільнених з посади на підставі серйозних етичних порушень, не була несумісною або непропорційною з доброчесністю суддівської посади та довірою громадськості до системи правосуддя. Це було особливо важливо в національному контексті триваючої консолідації верховенства права.

З огляду на вказане ЄСПЛ не визнав порушення статті 8 ЄКПЛ у справі заявниці.

У справі *«Денісов проти України»* ЄСПЛ розглянув питання застосовності статті 8 у випадку звільнення з посади голови суду в ситуації, коли звільнений заявник залишався суддею. ЄСПЛ постановив, що існують певні типові аспекти приватного життя, на які у таких спорах може вплинути звільнення, пониження, недопущення до професії або інші подібні

несприятливі заходи. У справі *Денісова* заявника було звільнено з посади голови суду у зв'язку з неналежним виконанням ним своїх адміністративних обов'язків (управлінських навичок). Хоча його звільнили з посади голови, він залишався суддею у тому ж суді. Рішення стосувалося лише його управлінських навичок, а його професійна роль судді не розглядалася. Крім того, рішення не вплинуло на його подальшу кар'єру судді й не поставило під сумнів моральний чи етичний аспект його особистості та характеру. ЄСПЛ визнав, що у цій ситуації звільнення мало обмежені негативні наслідки для приватного життя заявника і не перетнуло «пороговий рівень серйозності» для порушення питання за статтею 8. З цих причин у цій справі ЄСПЛ не встановив незастосовність статті 8⁵.

в. Свобода вираження поглядів

Загальний підхід ЄСПЛ полягає у тому, що судді мають право на свободу вираження поглядів як будь-який інший громадянин. Проте при здійсненні цього права на додаток до обов'язків збереження професійної таємниці вони повинні пам'ятати про свої конкретні зобов'язання та обов'язки у суспільстві, пов'язані з їхніми судовими функціями.

Навіть якщо питання, що обговорюється, має політичний підтекст, цього само по собі недостатньо, щоб перешкодити судді зробити заяву з цього приводу⁶. Водночас від державних службовців, які працюють в судовій системі, можна очікувати, що вони повинні виявляти стриманість у здійсненні своєї свободи вираження поглядів у всіх випадках, коли авторитет і неупередженість судової влади можуть бути поставлені під сумнів⁷. Щодо загального права суддів на свободу вираження поглядів для розгляду питань, що стосуються функціонування системи правосуддя, ЄСПЛ постановив, що таке право може бути трансформовано у відповідний обов'язок виступати на захист верховенства права та незалежності суддів, коли ці фундаментальні цінності опиняються під загрозою⁸.

Нижче наведені деякі ключові справи, у яких ЄСПЛ посилався на загальне право на свободу вираження поглядів суддів.

«Албайрак проти Туреччини»⁹: Заявник працював суддею, коли у 1995 році органи влади порушили дисциплінарне провадження проти нього за, серед іншого, читання юридичних видань Робітничої партії Курдистану (далі – РПК) та перегляд телеканалу, контрольованого РПК. Заявник заперечив усі обвинувачення, стверджуючи, що він вірить у фундаментальні принципи держави та служить їй вірою і правдою. Він визнав, що читав певні видання, але виключно для того, щоб бути в курсі інцидентів у регіоні. Вища рада визнала обвинувачення проти заявника обґрунтованими та в якості покарання перевела його до іншої юрисдикції. Згодом Вища рада повторно відмовила у підвищенні заявника з огляду на його попереднє дисциплінарне стягнення. Пізніше заявник не з власного бажання звільнився.

Посилаючись на статтю 10 Конвенції, заявник, серед іншого, скаржився на те, що його покарали за читання щоденної газети, яка була юридичним виданням на той час, і за перегляд телеканалу, який транслювався з-за кордону його рідною мовою — курдською.

ЄСПЛ зазначив, що застосоване до заявника дисциплінарне стягнення безперечно становить втручання у його право на свободу вираження поглядів. Воно ґрунтувалося на

⁵ Див. також «Ермені проти Угорщини»

⁶ «Віллі проти Ліхтенштейну» [ВП], п. 67

⁷ Там само, п. 64

⁸ «Журек проти Польщі», п. 222

⁹ «Albayrak v. Turkey»

національному законодавстві та переслідувало легітимну мету збереження авторитету та неупередженості судової системи. Проте, що стосується пропорційності втручання, ЄСПЛ не знайшов жодної згадки про будь-який відомий інцидент, щоб припустити, що оскаржувана поведінка заявника, включаючи перегляд пов'язаних з РПК ЗМІ, мала відношення до його роботи на посаді судді. Не було доказів, які свідчили б про те, що він пов'язував себе з РПК або поводився таким чином, що могло б поставити під сумнів його здатність неупереджено розглядати передані йому справи. Відповідно, ЄСПЛ дійшов висновку, що органи влади, бажаючи покарати заявника, надали вирішального значення тому факту, що він переглядав пов'язані з РПК ЗМІ. У зв'язку з цим їхнє рішення не засновувалося на достатніх причинах, які свідчили б про те, що оскаржуване втручання було «необхідним у демократичному суспільстві».

«Бака проти Угорщини»¹⁰: Заявника, колишнього суддю ЄСПЛ, було обрано Головою Верховного суду Угорщини строком на шість років до 2015 року. У якості Голови цього суду та НСР (Національної судової ради) він висловлював свої погляди щодо різних законодавчих реформи, що впливали на судову систему. Перехідні положення нової Конституції передбачали, що правонаступником Верховного суду має стати Курія, і що повноваження Голови Верховного суду закінчаться після набрання чинності новою Конституцією. В результаті повноваження заявника як Голови Верховного суду закінчилися 1 січня 2012 року. Відповідно до критеріїв обрання Голови нової Курії від кандидатів вимагали щонайменше п'ять років досвіду роботи суддею в Угорщині. Термін роботи суддею у міжнародному суді не враховувався. Це призвело до непридатності заявника для посади Голови нової Курії.

У рішенні від 27 травня 2014 року Палата ЄСПЛ одноголосно встановила порушення права заявника на свободу вираження поглядів за статтею 10 після встановлення, що повноваження заявника були достроково припинені внаслідок публічно висловлених поглядів у його професійній ролі. Справу направили до Великої палати на вимогу Уряду.

ЄСПЛ зазначив, що у 2011 році заявник у ролі Голови Верховного суду та НСР публічно висловив критичні погляди на різні законодавчі реформи, що впливали на судову систему. Попри запевнення від двох членів парламентської більшості та Уряду у тому ж році, що впроваджуване законодавство не буде використовуватися для необґрунтованого припинення перебування на посадах осіб, обраних в умовах попереднього правового режиму, пропозиції щодо припинення повноважень заявника були оприлюднені та подані парламенту незадовго після його парламентської промови у листопаді 2011 року та були прийняті в разуче короткий термін. Зважаючи на послідовність подій в сукупності, існували докази *prima facie* щодо причинно-наслідкового зв'язку між здійсненням заявником його свободи вираження поглядів та припиненням його повноважень. Таким чином, припинення повноважень заявника становило втручання у право на свободу вираження поглядів.

Хоча існували сумніви, що законодавство, про яке йдеться, відповідало вимогам верховенства права, ЄСПЛ виходив з того, що втручання було передбачене законом. Держави-учасниці не могли законно посилатися на незалежність судової системи, щоб виправдати такий захід, як дострокове припинення повноважень голови суду з підстав, які не були встановлені законом і не стосувалися професійної некомпетентності чи

¹⁰ «Baka v. Hungary»

неправомірних дій. За таких обставин оскаржуваний захід виявився несумісним з метою збереження незалежності судової системи.

У цій справі оскаржуване втручання було викликано критикою, публічно висловленою заявником у ролі Голови Верховного суду та НСР. Висловлення власної думки щодо законодавчих реформ, які могли мати вплив на судову систему та її незалежність, було не лише його правом, а й обов'язком. Заявник виразив свої погляди та критику питань, що становлять суспільний інтерес, і його твердження виходили за рамки самої критики суто з професійної точки зору. Відповідно, його позиція та твердження закликали до високого рівня захисту його свободи вираження поглядів та суворого контролю за будь-яким втручанням з відповідно неширокою свободою розсуду національних органів влади. Крім того, його усунули з посади більше ніж за три роки до закінчення фіксованого строку згідно з чинним на час його обрання законодавством. Це навряд чи узгоджується з особливою увагою, яку слід приділяти сутності функціонування судової влади як самостійної гілки державної влади та принципу незмінюваності суддів, який, відповідно до практики Суду та міжнародних документів і документів Ради Європи, становить ключовий елемент у забезпеченні незалежності судової влади.

Дострокове припинення повноважень заявника безсумнівно мало стримувальний ефект у тому, що воно повинне було перешкодити не лише йому, але й іншим суддям та головам суду у майбутньому брати участь у публічних дебатах щодо законодавчих реформ, які стосуються судової системи, та в більш загальному плані щодо питань, які стосуються незалежності судової влади. Зрештою, оскаржувані обмеження не супроводжувалися ефективними та адекватними гарантіями від зловживання, оскільки заявник не міг оскаржити припинення повноважень в незалежному судовому органі. Загалом підстави, на які опиралася держава-відповідач, не можна вважати достатніми для підтвердження, що оскаржуване втручання було необхідним у демократичному суспільстві.

«Кудешкіна проти Росії»¹¹: Заявниця балотувалася в якості кандидата на загальних виборах до російської Думи¹². Під час її кампанії, яка включала програму судової реформи, вона дала інтерв'ю двом газетам та радіостанції, у яких дуже критично висловлювалася щодо російської судової системи. Серед іншого вона висловлювала сумніви щодо незалежності судів у Росії та побоювання щодо «судового беззаконня» по всій країні. Після цих публічних тверджень щодо заявниці було порушено дисциплінарне провадження за поведінку, яка підриває авторитет суду. Її не обрали до Думи, але поновили на посаді судді.

Заявниця скаржилася, що її звільнення з посади судді після її тверджень у ЗМІ було порушенням свободи вираження поглядів, передбаченої статтею 10 Конвенції.

ЄСПЛ наголосив, що свобода вираження поглядів застосовувалася до робочого місця, і що державні службовці також мали таке право. Проте останні мали обов'язок лояльності, стриманості та розсудливості перед їхнім роботодавцем, і розкриття отриманої в ході виконання їхніх обов'язків інформації необхідно розглядати через призму таких обов'язків, навіть якщо це виявляється предметом суспільного інтересу. Судові органи відіграють особливу роль у суспільстві, оскільки вони є гарантами правосуддя, однак у разі критики на них поширюється обов'язок розсудливості, що не дозволяє їм відповідати. У зв'язку з *functus*

¹¹ «Kudeshkina v Russia»

¹² У виборчий період Судова кваліфікаційна комісія задовольнила клопотання заявниці про відсторонення її від виконання суддівських функцій напередодні виборів, на яких вона балотувалася у якості кандидата

officio (забезпеченням остаточності рішення) судді повинні проявляти стриманість у здійсненні свободи вираження поглядів у всіх випадках, коли авторитет та неупередженість судової системи можуть бути поставлені під сумнів. Судді також повинні поширювати точну інформацію з поміркованістю та доречністю. Дія, продиктована особистою образою, особистою неприязню або очікуванням особистої вигоди, включаючи матеріальну, не виправдовувала особливо високий рівень захисту. Втім політична промова має інший характер. Фактично суддям не перешкоджають робити будь-які заяви щодо питань, які мають політичні наслідки. Окрім того факту, що у цій справі не було забезпечено важливих процесуальних гарантій, ЄСПЛ зауважив, що стягнення у вигляді звільнення було непропорційно суворим. Це могло б мати стримувальний ефект для тих суддів, які беруть участь у публічних дебатах щодо ефективності судових установ.

На відміну від вищевказаних справ у справі **«Сіміч проти Боснії та Герцеговини»**¹³ ЄСПЛ не встановив порушення статті 10. У цій справі ЄСПЛ одностайно постановив, що Конституційний суд не порушив право заявника на свободу вираження поглядів, усунувши його з посади судді Конституційного суду. Заявник протягом терміну дії його суддівських повноважень написав листа тогочасному прем'єр-міністру, зазначивши, що прем'єр-міністр може поклатися на нього. Місцеві ЗМІ оприлюднили цей лист, і також з'ясувалося, що заявник мав тісні зв'язки з виконавчою гілкою влади. Заявник також дав два інтерв'ю та провів пресконференцію без дозволу Конституційного суду. Конституційний суд вирішив усунути заявника з посади за порушення Регламенту суду. ЄСПЛ постановив, що заявник як суддя був зобов'язаний проявляти стриманість у здійсненні свого права на свободу вираження поглядів у всіх випадках, коли авторитет та неупередженість судової системи можуть бути поставлені під сумнів. ЄСПЛ також аргументував, що усунення з посади переважно ґрунтувалося на нездатності заявника безсторонньо виконувати його суддівські функції, а також на шкоді, завданій ним репутації Конституційного суду, несумісній з роллю судді поведінці, а не через його публічні заяви. З цього приводу ЄСПЛ розмежував цю справу від інших справ, зокрема від справ *Бака та Кудешкіної*, у яких рішення про усунення заявників з посади були викликані їхніми публічно висловленими поглядами й, відповідно, становили втручання у їхнє право на свободу вираження поглядів.

с. Свобода релігії

ЄСПЛ неодноразово наголошував на важливості свободи думки, совісті та релігії. Взагалі, свобода думки, совісті та релігії вважається однією із засад демократичного суспільства. У кількох справах ЄСПЛ посилався на право суддів-заявників на свободу совісті та релігії. У цих справах ЄСПЛ не встановив порушення з огляду на те, що втручання у право на свободу совісті та релігії ґрунтувалося не на релігійних поглядах та переконаннях заявника чи способі сповідання ним своєї релігії, а на його поведінці та діях.

Справа **«Піткевич проти Росії»** стосувалася звільнення судді, члена церкви «Жива віра», яка належала до Російського союзу церков євангельських християн, за те, що вона зловживала своїм службовим становищем з метою прозелітизму. Заявниця стверджувала, зокрема, що вона ніколи не зловживала своєю посадою шляхом неналежного вираження своїх поглядів, і що вона законно використовувала свої релігійні та моральні принципи для допомоги з вирішенням справ, які вона розглядала.

¹³ «Simić v. Bosnia and Herzegovina»

ЄСПЛ визнав скаргу заявниці неприйнятною як явно необґрунтовану, вважаючи, що цілком очевидним є те, що заявниця порушила свої встановлені законом обов'язки судді й поставила під загрозу безсторонність, яку суддя повинен демонструвати суспільству. Таким чином, користуючись певною свободою розсуду з цього приводу, наведені органами влади підстави були достатніми для виправдання такого втручання. ЄСПЛ зазначив, зокрема, що заявницю звільнили за вираження її релігійних переконань при виконанні суддівських функцій, що становило втручання у її свободу вираження поглядів. Проте такий захід був передбачений законом і переслідував легітимні цілі захисту прав інших та збереження авторитету судової системи. Крім того, що стосується пропорційності втручання у цій справі, ніщо у матеріалах справи не вказувало на те, що органам влади не вистачало компетенції або сумлінності у встановленні фактів. На основі численних свідчень та скарг державних службовців і фізичних осіб було встановлено, що заявниця, серед іншого, наймала колег з такими ж релігійними переконаннями, відкрито молилася на слуханнях та обіцяла певним сторонам провадження позитивні результати їхніх справ, якщо вони приєднаються до її релігійної громади. До того ж така діяльність призвела до затримки розгляду справ та численних скарг на неї. Така поведінка була визнана несумісною з вимогами посади судді та спонукала до її звільнення. Підстави для її звільнення стосувалися виключно її службової діяльності, а не вираження її поглядів у приватному житті.

d. Свобода зібрань і свобода об'єднань

У справі **«Маестрі проти Італії»** заявник-суддя скаржився, зокрема, що рішення Національної ради з питань судочинства, яке підтримав Касаційний суд, про застосування до нього дисциплінарного стягнення у вигляді догани за членство у Масонській ложі з 1981 року по березень 1993 року порушувало його право на свободу зібрань та свободу об'єднань.

Заявник скаржився, що рішення застосувати до нього дисциплінарне стягнення у вигляді догани за членство у Масонській ложі з 1981 року по березень 1993 року порушувало його право на свободу зібрань та свободу об'єднань.

ЄСПЛ постановив, що було порушено статтю 11 (свобода об'єднань) Конвенції, і встановив, що втручання у право заявника на свободу об'єднань не було передбачуваним і не встановлювалося законом. Зокрема, він зазначив, що попри прийняття НСР у 1990 році директиви про несумісність посади судді з членством у Масонській ложі дебати у Раді намагалися швидше сформулювати, а не розв'язати проблему. Крім того, формулювання директиви не було достатньо чітким, щоб дозволити заявнику попри його посаду судді передбачити, що членство у Масонській ложі могло призвести до застосування до нього покарань. Таким чином, умова передбачуваності також не була виконана.

e. Право на ефективний засіб юридичного захисту

У справі **«Озпинар проти Туреччини»**¹⁴ апеляція судді-заявниці проти рішень Національної ради юридичної служби була безуспішною. ЄСПЛ встановив, що безсторонність колегії Ради, яка розглядала оскарження її рішень, викликала великі сумніви. Відповідно заявниця не мала доступу до засобу юридичного захисту, що відповідає мінімальним вимогам статті 13, для цілей її скарги за статтею 8.

¹⁴ «Özpinar v. Turkey», див. факти справи на сторінці 5

У справі **«Мішджоні проти Албанії»¹⁵** заявниця була суддею Окружного суду. Під час відсутності заявниці через хворобу Вища рада юстиції звільнила її у зв'язку з грубими порушеннями професійної дисципліни. Заявниця безуспішно оскаржувала своє звільнення у державних судах. Подальша конституційна скарга заявниці була прийнята, і Конституційний суд виявив порушення статті 42 Конституції та статті 6 Конвенції з огляду на заочне провадження. Заявниця скаржилася на відсутність ефективного засобу юридичного захисту для забезпечення виконання рішення Конституційного суду. ЄСПЛ дійшов висновку, що заявниця не мала засобу юридичного захисту для запобігання продовженню порушення її права на справедливий суд або для отримання компенсації у зв'язку з надмірною тривалістю провадження про звільнення.

f. Право на захист від дискримінації

У справі **«Піткевич проти Росії»¹⁶** ЄСПЛ встановив, що заявницю звільнили не на основі її приналежності до церкви або володіння іншим «статусом», а на підставі її конкретної діяльності, несумісної з вимогами для посади судді. Відсутні докази того, що з цього приводу заявниця зазнала дискримінації у розумінні статті 14 Конвенції.

II. Право на справедливий суд

a. Застосування статті 6

У справі **«Масса проти Італії»¹⁷** ЄСПЛ постановив, що «спори, пов'язані з набором, кар'єрою та звільненням державних службовців, як правило, виходять за межі сфери застосування п. 1 статті 6. Трудові спори між органами влади та державними службовцями, обов'язки яких характеризували конкретну діяльність державної служби, оскільки остання діяла як депозитарій державного органу влади, відповідального за захист загальних інтересів держави, не були «цивільними» і були виключені зі сфери застосування статті 6 §1»¹⁸. Це рішення було застосоване у подальшій практиці ЄСПЛ¹⁹.

Рішення у справі **«Масса проти Італії»** було застосоване у справі **«Піткевич проти Росії»²⁰**, щоб охопити суддів-заявників, що розширило вузьке значення «державного службовця», включивши сюди «чиновника»: «Суд вважає, що судова система, не будучи частиною звичайної цивільної служби, все ж таки є частиною типової державної служби. Суддя має конкретні обов'язки у сфері відправлення правосуддя, яка є тією галуззю, де держави здійснюють суверенні повноваження. Відповідно, суддя бере безпосередню участь у здійсненні передбачених публічним правом повноважень і виконує обов'язки, призначені для захисту загальних інтересів держави».

У справі **«Вілго Ескелінен та інші проти Фінляндії»²¹** ЄСПЛ вирішив застосувати новий підхід у цій сфері, згідно з яким необхідно виконати дві умови, щоб держава-відповідач

¹⁵ «Mishgjoni v. Albania»

¹⁶ Див. факти справи на сторінці 12.

¹⁷ «Pitkevich v. Russia»

¹⁸ «Massa v. Italy»

¹⁹ «Піткевич проти Росії» і «Зубко та інші проти України»

²⁰ «Pitkevich v Russia»

²¹ «Vilho Eskelinen and Others v. Finland»

могла покладатися на статус заявника як державного службовця, щоб виключити застосування статті 6:

- по-перше, держава у своєму національному законодавстві повинна чітко виключити доступ до суду для відповідної посади чи категорії персоналу;
- по-друге, виключення має бути обґрунтоване об'єктивними причинами в інтересах держави.

Той факт, що заявник знаходився у секторі чи департаменті, який брав участь у здійсненні передбачених публічним правом повноважень, сам по собі не був вирішальним. Щоб виключення було виправданим, державі недостатньо встановити, що відповідний державний службовець бере участь у здійсненні державної влади або що між державним службовцем і державою, як роботодавцем, існує «особливий зв'язок довіри та лояльності». Держава також повинна продемонструвати, що предмет спору, про який йдеться, стосується здійснення державної влади, або що під сумнів поставлено особливий зв'язок. Таким чином, принципово не може бути виправдання для виключення зі статті 6 звичайних трудових спорів, наприклад таких, що стосуються заробітних плат, надбавок або інших виплат, на основі особливого характеру відносин між конкретним державним службовцем та державою під питанням. Фактично має існувати презумпція застосування статті 6. Для її подолання держава-відповідач повинна продемонструвати, по-перше, що державний службовець-заявник не мав права на доступ до суду згідно з національним законодавством, і, по-друге, що виключення прав за статтею 6 для державного службовця було виправданим. У справі, яка розглядається, не викликало сумнівів, що усі заявники мали доступ до суду відповідно до національного законодавства.

Хоча у справі *«Вілго Ескелінен та інші проти Фінляндії» [ВП]* ЄСПЛ зазначив у своєму рішенні, що його аргументація обмежувалася ситуацією державних службовців, він постановив, що судова система є частиною типової державної служби, навіть якщо вона не є частиною звичайної цивільної служби²². Відповідно, суддів не можна позбавити захисту за статтею 6 на підставі лише їхнього статусу; крім того, ЄСПЛ розглядав суддів не лише у їхній функції винесення рішень, а й у контексті інших службових функцій, виконання яких може бути доручено їм у тісному зв'язку із судовою системою²³.

Крім того, трудові відносини суддів з державою слід розуміти у світлі конкретних гарантій, необхідних для незалежності судової влади. Таким чином, посилаючись на «особливу довіру та лояльність», яких вони повинні дотримуватися, йдеться про лояльність до верховенства права та демократії, а не до носіїв державної влади. Цей складний аспект трудових відносин між суддею та державою обумовлює необхідність для членів судової системи достатньо дистанціюватися від інших гілок державної влади при виконанні їхніх обов'язків, щоб вони могли виносити рішення а fortiori (з більшою переконливою силою) на основі вимог права та правосуддя і без страху чи прихильності²⁴.

У справі *«Більген проти Туреччини»*²⁵ ЄСПЛ наголосив на важливості захисту автономності та незалежності судової системи для збереження верховенства права. Відповідно, у таких справах він мусив визначити, чи забезпечила національна судова

²² «Бака проти Угорщини», п. 104

²³ «Гженда проти Польщі», п. 303

²⁴ Там само, п. 264

²⁵ «Bilgen v. Turkey»

система захист суддів від потенційно свавільних рішень, що впливають на їхню кар'єру чи професійний статус²⁶.

У справі **«Денісов проти України» [ВП]** ЄСПЛ надав детальний огляд практики та відповідних принципів щодо застосування статті 6 до звичайних трудових спорів за участі суддів²⁷. Варто пам'ятати, що це також стосується дисциплінарних проваджень. У справі **«Більген проти Туреччини»** ЄСПЛ пояснив, що це включає спори щодо заходу, який мав значний вплив на професійне життя та кар'єру судді навіть без прямого матеріального впливу або впливу на приватне чи сімейне життя²⁸.

Дослідження результатів рішень ЄСПЛ свідчить про те, що стаття 6 застосовується до усіх видів спорів щодо суддів, включаючи ті, що стосуються:

- підбору персоналу або призначення (**«Юричич проти Хорватії»**);
- кар'єри та підвищення (**«Долінська-Фіцек та Озімек проти Польщі»**, **«Джіджева-Трендафілова проти Болгарії»**);
- переведення (**«Тості проти Італії»**, **«Більген проти Туреччини»**);
- відсторонення (**«Палуда проти Словаччини»** та **«Камелія Богдан проти Румунії»**);
- звільнення (**«Сагателян проти Вірменії»**, **«Олександр Волков проти України»**, **«Куликов та інші проти України»**, **«Стуруа проти Грузії»**, **«Каменос проти Кіпру»** та **«Олуїч проти Хорватії»**);
- зменшення розміру заробітної плати (**«Гарабін проти Словаччини»**);
- звільнення з посади (наприклад, Голови Верховного суду, Голови апеляційного суду або заступника Голови обласного суду), залишивши на посаді судді (**«Бака проти Угорщини»**, **«Денісов проти України»**, **«Брода та Бояра проти Польщі»**, 2021 р.);
- перешкоджання суддям виконувати їхні судові функції після законодавчої реформи (**«Гуменюк та інші проти України»**);
- судовий перегляд призначення голови суду (**«Цанова-Гечева проти Болгарії»**).

У справі **«Каменос проти Кіпру»**²⁹ ЄСПЛ ще раз підтверджує, що зловживання є дисциплінарним порушенням, яке пов'язане зі здійсненням суддівських функцій. Воно не належить до кримінальної сфери, а покаранням за зловживання є звільнення. Таким чином, ці провадження носять суто дисциплінарний характер і, відповідно, не передбачають встановлення кримінального обвинувачення проти заявника, а стаття 6 не застосовується в її кримінальному аспекті.

в. Порушення статті 6 (1) щодо суддів-заявників

ЄСПЛ встановив безліч порушень ЄКПЛ, де заявниками були судді національних судів. Нижче наведені права та свободи, визнані ЄСПЛ.

і. Доступ до суду

²⁶ «Більген проти Туреччини», п. 57-63

²⁷ «Денісов проти України», п. 46-49. Див. також «Рамос Нунеш де Карвальо е Са проти Португалії», п. 120, та «Емінагаоглу проти Туреччини», п. 62-63

²⁸ «Більген проти Туреччини», п. 68-69

²⁹ «*Kamenos v. Cyprus*»

«Сагателян проти Вірменії»³⁰: Заявниця — суддя суду першої інстанції. Справа стосувалася її скарги на те, що їй не вдавалося домогтися судового перегляду її звільнення з посади судді. Заявницю звільнили з її посади у суді першої інстанції у квітні 2004 року указом Президента Вірменії після подання Міністром юстиції клопотання та його затвердження Радою юстиції. У клопотанні вказувалося, зокрема, що до цього її тричі було суворо покарано за грубі порушення кримінально-процесуальних норм, і що проти неї було розпочато інше дисциплінарне провадження на тих самих підставах. Заявниця подала скаргу до Окружного суду, намагаючись скасувати указ. Зокрема, вона стверджувала, що клопотання про її звільнення ґрунтувалося на питаннях, які були предметом попереднього провадження і за які уже були застосовані покарання; що клопотання не містило аргументації та не підкріплювалося супровідною документацією; і що вчинення грубих порушень закону можуть встановлюватися лише вищим судом, а не такими позасудовими органами та посадовими особами, як Рада юстиції чи Міністр юстиції. Окружний суд припинив провадження з тієї причини, що її скарга не підлягала розгляду судами загальної юрисдикції. Після подання апеляції апеляційний суд розглянув та відхилив скаргу заявниці як необґрунтовану. У вересні 2005 року Касаційний суд зрештою припинив провадження з тих самих причин, що й Окружний суд.

Посилаючись, по суті, на п. 1 статті 6 ЄКПЛ, заявниця скаржилася, що їй відмовили у доступі до суду для оскарження її звільнення.

ЄСПЛ визнав важливим те, що на момент розгляду справи заявниці Радою юстиції її очолювали представники виконавчої влади. Відповідно, сформовану на той час Раду юстиції не можна вважати незалежним та безстороннім судом, який здатний забезпечити дотримання вимоги справедливості за статтею 6 Конвенції. Таким чином, заявниця повинна була мати перевагу від подальшого контролю за рішенням, прийнятим президентом за рекомендацією Ради юстиції, з боку судового органу, який відповідає вимогам статті 6.

ЄСПЛ зауважив, що заявниця не могла оскаржити у національних судах законність указу Президента про її звільнення з посади в судовій системі, який був ухвалений на основі рекомендації Ради юстиції. Згідно із загальною практикою, що існувала у відповідний час, суди відмовилися розглядати скаргу заявниці проти указу Президента попри те, що вона намагалася оскаржити його законність на відміну від його відповідності Конституції, і визначення останнього питання належало до виключної компетенції Конституційного суду, до якого заявниця у будь-якому разі не мала права доступу. За таких обставин та з огляду на відсутність доступу до Конституційного суду для осіб у відповідний час заявниці повністю відмовили у доступі до будь-якого суду або будь-якого компетентного органу, який відповідає вимогам статті 6 Конвенції, щоб оскаржити указ Президента щодо дострокового припинення строку її перебування на посаді. В результаті ЄСПЛ встановив, що застосоване у цій справі обмеження перегляду указу Президента щодо звільнення заявниці з посади порушило саму суть її «права на суд».

На відміну від справи «Сагателян проти Вірменії», у справі **«Івановський проти колишньої Югославської Республіки Македонія»³¹** ЄСПЛ не встановив порушення права на доступ до суду.

³⁰ «Saghatelyan v. Armenia»

³¹ «Ivanovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia»

У цій справі заявник скаржився на відсутність доступу до суду, оскільки суди не визнали повної юрисдикції щодо перегляду справи та допустили помилку щодо фактів. Крім того, він стверджував, що він не міг ефективно оскаржити ключові докази проти нього, що відповідно поставило його у нерівне становище відносно держави.

ЄСПЛ зазначив, що у провадженні про люстрацію у справі заявника Адміністративний суд, а згодом і Верховний суд, переглянув рішення Комісії. За пропозицією заявника запросили експерта-помічника. Таким чином, суди мали та здійснювали повну юрисдикцію над фактами й законом при розгляді суті справи, і з цього виходить, що у провадженні про люстрацію заявник мав доступ до суду. Відповідно до ЄСПЛ аргументи заявника стосуються отримання та оцінювання доказів, а не доступу до суду. Таким чином, ЄСПЛ не встановив порушення п. 1 статті 6 Конвенції з приводу відсутності доступу до суду.

ii. Суд, встановлений законом

У справі **«Олександр Волков проти України»**³² заявник, серед іншого, подав скаргу за п. 1 статті 6 Конвенції про те, що його справа не розглядалася «судом, встановленим законом», оскільки до створення відповідної палати Головою Вищого адміністративного суду та подання пропозицій щодо її особового складу строк його повноважень закінчився.

У цій справі ЄСПЛ постановив, що за національним законодавством особовий склад спеціальної палати, призначеної для розгляду справи заявника, повинен визначати Голова Вищого адміністративного суду, але коли це відбувалося, його п'ятирічний строк на посаді Голови уже закінчився. Відповідні положення національного законодавства, що регулюють порядок призначення голів судів, були визнані неконституційними, а нові положення ще не були запроваджені. Тим часом призначення голів судів було питанням серйозних суперечок між українськими органами влади. Таким чином, палата, яка розглядала справу, була створена у такий спосіб, який не відповідав вимозі стосовно «суду, встановленого законом».

iii. Безсторонність та незалежність суду або трибуналу

ЄСПЛ посилався на «безсторонність та незалежність суду або трибуналу» у кількох справах, серед яких **«Олуїч проти Хорватії»**, **«Гарабін проти Словаччини»**, **«Олександр Волков проти України»**, **«Геровська Попцевська проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**, **«Рамос Нунеш де Карвальо е Са проти Португалії»**, **«Мітріновський проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**, **«Івановський проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**, **«Куликов та інші проти України»**, **«Якшовський і Трифуновський проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**, **«Попоський і Дума проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**, **«Стуруа проти Грузії»**, **«Каменос проти Кіпру» та «Денісов проти України»**.

➤ **Об'єктивна безсторонність**

ЄСПЛ розглядав декілька справ, в яких особа, яка ініціювала дисциплінарну процедуру, надалі брала участь у процесі прийняття рішень, визнаючи суддю-заявника винним у всіх звинуваченнях. Це мало місце у справах **«Каменос проти Кіпру»**³³, **«Стуруа проти**

³² Див. факти справи на сторінці 8

³³ «Kamenos v. Cyprus»

Грузії»³⁴. У справі **«Олександр Волков проти України»³⁵** була відсутня особиста безсторонність, оскільки члени ВРЮ не могли відмовитися від розгляду справи, адже законом не було передбачено процедури відмови. Були відсутні належні гарантії для забезпечення об'єктивної безсторонності провадження. У справі **«Гарабін проти Словаччини»³⁶** двоє суддів, яких відсторонили за відсутність особистої безсторонності у попередніх справах за участі заявника, згодом взяли участь у його дисциплінарному провадженні.

«Каменос проти Кіпру»: На той час заявник був суддею та головою Суду з трудових спорів Кіпру. Після скарг від третіх сторін щодо неправомірних дій заявника у якості судді Верховний суд призначив незалежного слідчого суддю для розгляду цього питання. Після отримання звіту слідчого судді й замість призначення прокурора Верховний суд самостійно сформулював звинувачення у неправомірних діях проти заявника і викликав його до Вищої ради правосуддя (ВРП), яка складалася з усіх суддів Верховного суду. Дисциплінарні провадження здійснювалися у ВРП, яка зрештою визнала обвинувачення доведеними й після заслухання заявника усунула його з посади.

З цього приводу ЄСПЛ зазначив, що з провадження та рішення ВРП зрозуміло, що ВРП зробила все можливе, аби уникнути процедури, яка мала прокурорський характер, намагаючись запобігти атмосфері ворожнечі та протистояння у провадженні. Намагаючись досягнути такої мети, вона вирішила не присвоювати обов'язки прокурора слідчому судді чи будь-якій іншій судовій посадовій особі й не ставила запитань свідками в інших цілях, окрім як для уточнення. Як зазначено у її рішенні, вона фактично виступала аудиторією для заяв свідків. Вона також не ставила запитань заявнику.

Проте факт залишався фактом: Верховний суд самостійно сформулював обвинувачення проти заявника і потім, засідаючи в якості ВРП, провів дисциплінарне провадження. Він також прийняв рішення відхилити заперечення заявника стосовно обвинувального акту.

Згідно з ЄСПЛ у такій ситуації плутанина між функціями висування обвинувачень та з'ясування питань у справі може викликати об'єктивно обґрунтовані побоювання щодо безсторонності ВРП.

«Гарабін проти Словаччини»: Заявник — Голова Верховного суду Словаччини — був учасником дисциплінарного провадження у Конституційному суді (на пленарному засіданні) після його відмови дозволити працівникам Міністерства фінансів провести аудит, який, на його думку, повинен проводитися Вищою аудиторською службою. Заявник вимагав відводу чотирьох суддів, які мали розглядати його справу, включаючи двох, яких раніше було відсторонено від інших проваджень, де він брав участь, на підставах, що його попередні відносини з цими суддями означали, що існував ризик упередженості. Його опонент у суді — Міністр юстиції — вимагав відводу інших трьох суддів з подібних причин. Конституційний суд відхилив усі вимоги. Згодом він визнав заявника винним у серйозному дисциплінарному порушенні та зменшив його річну заробітну плату на 70%. У своїй заяві до ЄСПЛ заявник скаржився, *серед іншого*, на порушення його права на справедливий розгляд безстороннім судом.

³⁴ «Sturua v. Georgia»

³⁵ «Oleksandr Volkov v. Ukraine»

³⁶ «Harabin v. Slovakia»

ЄСПЛ зазначив, що у справі заявника на сім з тринадцяти суддів, які брали участь у пленарному засіданні Конституційного суду, скаржилися в контексті їх безсторонності. З чотирьох суддів, на яких скаржився заявник, двох було відсторонено у попередніх провадженнях заявника у палаті Конституційного суду. Проте Конституційний суд не надав вирішального значення цьому факту (або факту, що двох інших суддів Конституційного суду, на яких скаржився Міністр юстиції, у минулому також було відсторонено за відсутність безсторонності) і вирішив не відстороняти жодного суддю на тих підставах, що дисциплінарні провадження здійснювалися в рамках виключної юрисдикції його пленарного засідання, і що надмірний формалізм та ігнорування заяв окремих суддів створювали ризик визнання провадження неефективним. При цьому, він не відповів на аргументи щодо відсторонення суддів. З точки зору ЄСПЛ лише одного разу була надана адекватна відповідь на аргументи сторін та прийнято рішення за суттю скарг щодо потреби відсторонення суддів. Таким чином, мотиви, на які посилався Конституційний суд, не могли виправдати участь двох суддів, яких було відсторонено за відсутність неупередженості у попередніх справах за участі заявника й об'єктивні сумніви щодо яких не були переконливо розсіяні. Таким чином, ЄСПЛ встановив, що було порушено право заявника на розгляд справи безстороннім судом.

На відміну від справи "Олександр Волков проти України" у справі **«Рамос Нунеш де Карвальо е Са проти Португалії»**³⁷ судова рада не виявляла жодних серйозних проблем з точки зору структурних недоліків або ознак небезсторонності.

Заявниця у цій справі стверджувала, що за національним законодавством оцінювання, призначення та просування по службі суддів Верховного суду, а також дисциплінарне провадження щодо них належало до компетенції судової ради, тобто органу, рішення якого у справі заявниці були оскаржені до цього суду. Відповідно, заявниця стверджувала, що оскільки дисциплінарна відповідальність та просування по службі суддів Верховного суду залежить від судової ради, вони не могли вважатись безстороннім судом з точки зору оскарження рішень судової ради.

ЄСПЛ не погодився із заявницею. Було взято до уваги те, що незалежність судової влади в Португалії захищена як Конституцією, так і іншими положеннями національного законодавства, а система, згідно з якою юрисдикція щодо розгляду апеляцій на рішення судової ради покладена на судову палату Верховного суду, неодноразово схвалювалася Конституційним судом. Крім того, той факт, що судді підкоряються закону в цілому і правилам професійної дисципліни та етики зокрема, не може ставити під сумнів їхню неупередженість. Судді Верховного суду, які мали високу кваліфікацію і часто перебували на завершальній стадії своєї кар'єри, більше не підлягали оцінюванню або підвищенню в посаді, а дисциплінарні повноваження судової ради щодо них насправді були скоріше теоретичними. Також не було жодних конкретних доказів відсутності безсторонності. Таким чином, той факт, що судді, які розглядали справи, самі підпадали під дію низки дисциплінарних правил і могли в певний момент опинитися в становищі сторони в дисциплінарному провадженні, сам по собі не був достатньою підставою для висновку про порушення вимог щодо безсторонності. Беручи до уваги всі конкретні обставини справи та гарантії, спрямовані на захист Судової палати Верховного суду від зовнішнього тиску, побоювання заявниці не можна вважати об'єктивно обґрунтованими, а існуюча система перегляду дисциплінарних рішень судової ради, а саме оскарження до Судової палати ВС,

³⁷ «Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal»

не порушувала вимогу незалежності та безсторонності, передбачену пунктом 1 статті 6 Конвенції.

➤ *Суб'єктивна безсторонність*

У справі **«Олуїч проти Хорватії»**³⁸ була встановлена неупередженість трьох членів НСР на основі опитувань Голови та двох інших членів НСР під час дисциплінарних проваджень, які свідчили про упередження щодо заявника. У справі **«Олександр Волков проти України»** двоє членів ВРЮ, які здійснювали попередні розслідування у справі заявника та направляли подання щодо його звільнення, згодом взяли участь у провадженні щодо усунення заявника з посади. Одного такого члена згодом було призначено Головою ВРЮ і він очолював розгляд справи заявника.

У справі **«Олуїч проти Хорватії»** заявником був Голова Верховного суду. У 1996 році його звинуватили у сексуальних стосунках із неповнолітніми та використанні своєї посади для захисту фінансової діяльності двох осіб, відомих своєю злочинною діяльністю. У Національній судовій раді (НСР) проти нього було ініційовано дисциплінарне провадження. В січні 1997 року НСР встановила, що заявник неналежним чином використовував свою посаду шляхом публічної дружби з двома особами з кримінальним минулим, і вирішила усунути його з посади судді. Протягом наступних місяців три члени НСР — А. П., В. М. та М. Х. — дали інтерв'ю для преси, висловивши неприхильні думки щодо справи заявника. Окружна парламентська палата згодом підтримала рішення НСР. Проте у квітні 1998 року Конституційний суд скасував обидва рішення і направив справу на новий розгляд. У відновленому провадженні заявник подав безуспішні клопотання щодо відсторонення А. П., В. М. та М. Х. і щодо проведення відкритого провадження. В жовтні 1998 року заявника знову визнали винним та усунули з посади. Окружна парламентська палата підтримала рішення НСР. В грудні 1998 року заявник подав скаргу до Конституційного суду, стверджуючи, серед іншого, що дисциплінарне провадження не було відкритим, що три члени НСР не були неупередженими, і що свідки на його користь не були заслухані. У грудні 2004 року Конституційний суд відхилив його скаргу як необґрунтовану.

Заявник, серед іншого, подав скаргу за п. 1 статті 6 Конвенції про те, що три члени Національної судової ради не були неупередженими.

З цього приводу ЄСПЛ зазначив, що інтерв'ю з В. М. було оприлюднене у національній щоденній газеті в лютому 1997 року, коли справа заявника вперше перебувала на розгляді Окружної парламентської палати. Відкриття інформації про те, що В. М. голосував проти призначення заявника Головою Верховного суду, у поєднанні з тим фактом, що він сам був потенційним кандидатом на цю ж посаду і вважав, відповідно, що він повинен був вийти з дисциплінарного провадження проти заявника, створило ситуацію, яка могла викликати законні сумніви щодо його неупередженості. Що стосується А. П., який на той час був Головою НСР, Суд зазначив, що інтерв'ю з ним було оприлюднене в тій самій газеті в березні 1997 року, коли справа перебувала на розгляді Конституційного суду. У цьому інтерв'ю А. П. заявив, що заявник використовував свій особистий вплив та зв'язки, щоб захистити інтереси двох осіб з кримінальним минулим, і додав, що твердження захисту про те, що справа була політично мотивованою, не відповідали дійсності. Ці заяви свідчили, що А. П. уже сформував несприятливу позицію про справу заявника, і були однозначно несумісні з його подальшою участю у відновленому провадженні проти заявника. У вересні

³⁸ «Olujić v. Croatia»

1997 року, коли справа все ще перебувала на розгляді Конституційного суду, інша національна щоденна газета оприлюднила інтерв'ю, в якому М. Х. описував заявника як такого, який не має досвіду і знань, а також як *corpus alienum* (чужорідне тіло) у судовій системі Хорватії.

ЄСПЛ зауважив, що такі висловлювання чітко вказували на упередження М. Х. проти заявника, його участь та участь двох інших членів, які дали інтерв'ю щодо справи заявника, суперечила вимозі неупередженості.

У справі **«Куликов та інші проти України»** заявниками були 18 громадян України. Справа стосувалася їхніх звільнень з посад суддів у національних судах. Усі заявники були суддями національних судів в Україні, яких звільнили з посад внаслідок порушених проти них проваджень. Факти, які спричинили їхні звільнення, були встановлені Вищою радою юстиції (ВРЮ). У кожній справі у період з 2004 по 2012 рік ВРЮ встановила, що заявник порушив присягу судді. Рішення ВРЮ направлялися парламенту або Президенту України (залежно від того, які органи влади призначили заявника на посаду судді) для прийняття остаточного рішення про їхні звільнення. Заявники згодом безуспішно оскаржували їхні звільнення у Вищому адміністративному суді або інших судах.

Посилаючись, зокрема, на статтю 6 ЄКПЛ, заявники скаржилися, що провадження щодо їхніх звільнень були несправедливими та не відповідали принципу незалежного та безстороннього суду.

Що стосується скарг про те, що національні органи, які займалися справами заявників, не були незалежними та безсторонніми, ЄСПЛ посилався на свої висновки у справі *Олександра Волкова*. У цій справі він дійшов висновку, що розгляд у ВРЮ та парламенті викрив низку структурних та загальних недоліків, які порушували принципи незалежності та безсторонності, і що подальший судовий перегляд не усунув ці недоліки. ЄСПЛ зауважив, що такі висновки були однаково актуальними для цих заяв.

➤ *Об'єктивна та суб'єктивна безсторонність*

ЄСПЛ розглянув низку справ, де ключові члени НСР висловлювали несприятливу думку стосовно заявника і згодом брали участь в оскаржуваних провадженнях у НСР щодо професійних неправомірних дій. Так мало місце у справах **«Геровська Попцевська проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**, **«Мітріновський проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**, **«Денісов проти України»**. Ця ж ситуація повторилася у випадку інших суддів у справах **«Якшовський і Трифуновський проти колишньої Югославської Республіки Македонія»** і **«Попоський і Дума проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**.

«Геровська Попцевська проти колишньої Югославської Республіки Македонія»³⁹: У 2007 році заявницю усунули з посади судді за професійні неправомірні дії. Державна судова рада (ДСР), яка втрутилася на вимогу Державної антикорупційної комісії, встановила, що вона неправильно застосувала закон у справі, яку вона розглядала без дотримання встановленого порядку черговості.

³⁹ «Gerovska Popčevska v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia»

У своїй заяві до ЄСПЛ заявниця скаржилася, що ДСР не була «незалежним та безстороннім» судом відповідно до п. 1 статті 6 Конвенції, оскільки двоє з її членів — суддя Д. І. та тогочасний Міністр юстиції — брали участь у попередніх етапах провадження проти неї та, відповідно, мали упереджену думку про її звільнення. Крім того, участь Міністра у прийнятті рішення ДСР була втручанням виконавчої влади у судові справи.

З цього приводу ЄСПЛ зазначив, що у своєму рішенні про усунення заявниці з посади ДСР покладалася на два висновки Верховного суду про те, що були підстави для встановлення професійних неправомірних дій. Суддя Д. І., член пленуму ДСР, яка розглядала справу заявниці, також був членом секції і пленуму Верховного суду, який прийняв ці два висновки. Також виявилось, що суддя Д. І. голосував за висновок пленуму, хоча він повинен був знати, що це буде використано у провадженні ДСР проти заявниці. За таких обставин заявниця мала законні підстави мати побоювання, що суддя Д. І. вже був особисто переконаний, що її потрібно звільнити за професійні неправомірні дії до передачі цього питання на розгляд ДСР. Згідно з ЄСПЛ його участь у провадженні ДСР щодо професійних неправомірних дій заявниці суперечила вимозі безсторонності за п. 1 статті 6 Конвенції.

Те саме застосовувалося до участі тогочасного Міністра юстиції у прийнятті рішення ДСР щодо усунення заявниці з посади, оскільки він перед цим вимагав, будучи Головою Державної антикорупційної комісії, щоб ДСР переглянула справу, яку вона розглядала. Крім того, його присутність у цьому органі як члена виконавчої влади порушувала його незалежність у цій конкретній справі.

У справі **«Денісов проти України»**⁴⁰ вісімнадцять членів Вищої ради юстиції (ВРЮ), з яких лише вісім були суддями, розглядали справу заявника та приймали рішення. Члени, що не є суддями, склали більшість, здатну визначити результат провадження. Крім того, більшість членів ВРЮ не працювали у ВРЮ на постійній основі. Генеральний прокурор також був членом ВРЮ. Деякі члени ВРЮ виявляли особисту упередженість. Один суддя-член ВРЮ у якості голови Ради суддів адміністративних судів запропонував ВРЮ звільнити Денісова. Згідно із ЄСПЛ таке попереднє втручання поставило під об'єктивний сумнів неупередженість цього судді, коли він згодом брав участь у прийнятті рішення ВРЮ по суті справи заявника.

У справі **«Мітрінорський проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**⁴¹ суддя, який був членом ДСР, вимагав проведення оскаржуваного провадження. Пізніше він брав участь у прийнятті рішення щодо усунення заявника з посади. Його роль у провадженні не відповідала критеріям суб'єктивної та об'єктивної безсторонності попри той факт, що вказаний суддя був лише одним із п'ятнадцяти членів ДСР. Ця ж ситуація повторилася у випадку інших суддів у справах **«Якшовський і Трифуновський проти колишньої Югославської Республіки Македонія»** і **«Попоський і Дума проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**.

iv. Юридична визначеність (відсутність строку позовної давності для провадження проти заявника)

«Олександр Волков проти України»: Заявник опинився у складному становищі, оскільки він повинен був вибудувати свій захист у Вищій раді юстиції у 2010 році у зв'язку з подіями, деякі з яких виникли у далекому минулому (у 2003 та 2006 роках). Національне

⁴⁰ «Denisov v. Ukraine»

⁴¹ «Mitrinovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia»

законодавство не передбачало жодних строків давності для провадження щодо звільнення судді за «порушення присяги». Хоча ЄСПЛ не визнав за доцільне вказувати яким має бути строк давності, такий необмежений підхід до дисциплінарних справ за участі представників судової системи створював серйозну загрозу для принципу юридичної визначеності.

v. Достатня кількість часу і можливостей, необхідних для підготовки захисту «Рамос Нунеш де Карвальо е Са проти Португалії»⁴²: У цій справі провадження забезпечило заявниці можливість вибудувати захист. Проте провадження відбувалося у письмовому вигляді попри той факт, що заявниця повинна була понести дуже серйозні покарання. Вона не могла відвідати засідання на жодному з трьох етапів провадження стосовно неї, оскільки закон не дозволяв судовій раді проводити відкриті слухання, і вона не мала можливості зробити усні заяви щодо фактичних питань та покарань або щодо різних юридичних питань. До того ж судова рада не заслухала доказів від свідків, хоча на кону була правдивість тверджень не лише заявниці, а й основних свідків. Таким чином, ЄСПЛ встановив, що судова рада не виконала своїх дискреційних повноважень на основі належно встановлених фактів.

vi. Право на публічний розгляд «Олуїч проти Хорватії»⁴³: Заявник подав скаргу за п. 1 статті 6 Конвенції про те, що недопущення громадськості до провадження було необґрунтованим.

ЄСПЛ зазначив, що всупереч вимозі заявника громадськість не допустили до провадження у Національній судовій раді на підставі захисту гідності заявника та гідності судової системи як такої. Що стосується першої з цих підстав, а саме захисту гідності заявника, ЄСПЛ спочатку зазначив, що заявник сам попросив, щоб провадження було відкритим і таким чином показав, що він не вважав, що його гідність потрібно захищати шляхом недопущення громадськості. Щодо характеру зазначеного провадження, враховуючи те, що це провадження стосувалося такої видатної публічної особи, як Голова Верховного суду, і що публічні обвинувачення свідчили про те, що справа проти нього була політично мотивованою, було очевидно, що в інтересах заявника і широкої громадськості було те, щоб провадження у судовій раді було відкрито для громадського контролю.

vii. Рівність сторін «Олуїч проти Хорватії»: Судова рада обґрунтувала свою відмову заслухати свідків, викликаних від імені заявника, стверджуючи, що обставини, про які йдеться у доказах, на які він покладався, уже були встановлені або були неважливими для справи. Проте, навіть якщо ЄСПЛ не повинен був висловитися щодо актуальності доказів або щодо обґрунтованості обвинувачень проти заявника, він вважав, що докази відповідних свідків були актуальними для справи заявника, оскільки вони могли б підтримати його лінію захисту. Крім того, підстави, на які посилалася судова рада, були недостатніми для виправдання відмови заслухати будь-кого зі свідків, викликаних від імені заявника, що зрештою обмежило його здатність представляти свою справу таким чином, щоб це було сумісно з гарантіями справедливого суду.

viii. Надмірна тривалість провадження «Мішджоні проти Албанії»⁴⁴: У 1996 році заявницю призначили суддею. У грудні 2001 року інспектори Вищої ради юстиції розпочали проти неї дисциплінарне розслідування. На

⁴² «Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal»

⁴³ Див. також «Рамос Нунеш де Карвальо е Са проти Португалії»

⁴⁴ «Mishgjoni v. Albania», див. також «Олуїч проти Хорватії»

основі результатів цього розслідування прокуратурі доручили розпочати кримінальне розслідування проти заявниці. Розслідування було розпочато 12 січня 2002 року. В результаті цього заявницю було відсторонено від роботи в той же день.

26 квітня 2002 року прокурор припинив кримінальне розслідування через відсутність доказів. 15 липня 2002 року за відсутності заявниці через хворобу Вища рада юстиції звільнила її у зв'язку з грубими порушеннями професійної дисципліни. Протоколи попередніх засідань ради свідчили про те, що заявницю декілька разів викликали до ради. Проте вона тривалий час знаходилася на лікарняному через депресивний невроз. Рада продовжила провадження заочно. 22 липня 2002 року заявниця оскаржила рішення ради від 15 липня 2002 року, подавши апеляцію до Верховного суду, компетентного розглядати питання фактів та права. 18 листопада 2002 року колегія Верховного суду відхилила апеляцію. Наступна конституційна скарга заявниці до Конституційного суду була прийнята 12 листопада 2004 року. Він скасував обидва рішення (колегії Верховного суду та ради) і направив справу на перегляд до ради. 6 лютого 2009 року колегія Верховного суду скасувала рішення ради від 24 жовтня 2008 року. Вона встановила, що провадження щодо дисциплінарного заходу тривало надто довго, і в результаті зазначений захід не міг дати жодного ефекту й, відповідно, був невалідним.

27 лютого 2009 року заявницю відновили на посаді судді Окружного суду.

Заявниця скаржилася за п. 1 статті 6 Конвенції, серед іншого, на тривалість адміністративного та судового провадження щодо її звільнення.

ЄСПЛ зазначив, що дисциплінарне провадження розпочалося щонайменше 22 липня 2002 року і завершилося 6 лютого 2009 року. Він вважав, що брати до уваги потрібно період, який охоплював усю тривалість провадження про звільнення, і, відповідно, становив понад вісім років для трьох рівнів юрисдикції. ЄСПЛ зазначив, що провадження про звільнення не мало жодного елемента складності. Не можна стверджувати, що заявниця залишалася пасивною або не продемонструвала необхідну сумлінність. ЄСПЛ не прийняв аргументи Уряду про те, що зміни складу ради у 2005 році та перегляд її пріоритетів можуть виправдати майже чотирирічну затримку у перегляді справи заявниці.

III. Структурні недоліки національної судової ради

На основі розглянутих у попередніх розділах рішень ЄСПЛ можна зробити наступні висновки щодо національних судових рад:

(а) у деяких справах НСР мала **повноваження приймати рішення**:

- **«Албайрак проти Туреччини» та «Озпинар проти Туреччини»**, де у якості НСР виступала Вища рада суддів і прокурорів;
- **«Олуїч проти Хорватії»**, де у якості НСР виступала Національна судова рада;
- **«Кудешкіна проти Росії»**, де у якості НСР виступала Судова кваліфікаційна комісія;
- **«Мішджоні проти Албанії»**, де у якості НСР виступала Вища рада юстиції;
- **«Рамос Нунеш де Карвальо е Са проти Португалії»**, де у якості НСР виступав Високий суд;
- **«Геровська Попцевська проти колишньої Югославської Республіки Македонія», «Мітріновський проти колишньої Югославської Республіки Македонія», «Якшовський і Трифуновський проти колишньої Югославської Республіки Македонія» і «Попоський і Дума проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**, де у якості НСР виступала Державна судова рада;
- **«Стуруа проти Грузії»**, де у якості НСР виступала Дисциплінарна рада суддівської колегії;
- **«Каменос проти Кіпру»**, де у якості НСР виступала Вища рада правосуддя і
- **«Денісов проти України»**, де у якості НСР була Вища рада юстиції,

(b) у деяких справах НСР брала участь **без повноваження приймати рішення**:

- **«Олександр Волков проти України»**, де у якості НСР виступала Вища рада юстиції, яка надавала рекомендації парламентському комітету з питань судової системи;
- **«Куликов та інші проти України»**, де у якості НСР виступала Вища рада юстиції, яка надавала рекомендації парламентському комітету з питань судової системи у справі шістнадцятьох заявників-суддів та Голові у справі двох заявників-суддів;
- **«Сагателян проти Вірменії»**, де у якості НСР виступала Вища рада юстиції, яка надавала рекомендації президенту,

(c) у деяких справах НСР **не брала участі взагалі**:

- **«Гарабін проти Словаччини»**, де дисципліну забезпечував Конституційний суд;
- **«Бака проти Угорщини» та «Ермені проти Угорщини»**, де дисципліну підтримував парламент;
- **«Івановський проти колишньої Югославської Республіки Македонія»**, де дисципліну забезпечував парламент, покладаючись на висновок Люстраційної комісії (яка не є НСР).

У переважній більшості справ рішення НСР **переглядалися вищим органом**, наприклад Конституційним судом⁴⁵, Верховним судом⁴⁶, Верховним судом і пізніше Конституційним судом⁴⁷, Апеляційною колегією Вищої ради⁴⁸, Вищим адміністративним судом⁴⁹.

Є справи, де рішення НСР не переглядаються вищим органом. Були справи (наведені нижче), де рішення НСР **не переглядалися вищим органом**:

- **«Гарабін проти Словаччини»**, де дисципліну забезпечував Конституційний суд;
- **«Сагателян проти Вірменії»**, де дисципліну забезпечував президент Вірменії за рекомендацією Ради юстиції;
- **«Каменос проти Кіпру»**, де дисципліну підтримувала Вища рада правосуддя;
- **«Ермені проти Угорщини»**, де дисципліну підтримував парламент; і
- **«Бака проти Угорщини»**, де дисципліну підтримував парламент.

Аналіз прецедентного права ЄСПЛ свідчить про те, що структурні недоліки НСР сприяли порушенням прав людини, зазначеним у рішеннях ЄСПЛ.

(а) Недоліки складу НСР

У справі **Сагателян** ЄСПЛ наголосив, що «коли спори, до яких застосовується стаття 6, вирішуються іншими органами, а не судами, Конвенція вимагає щонайменше однієї з наступних систем: або юрисдикційні органи самі дотримуються вимог пункту 1 статті 6, або не роблять цього, але їхні рішення підлягають подальшому контролю судового органу, який має повну юрисдикцію і забезпечує гарантії п. 1 статті 6⁵⁰». У нижченаведених справах ЄСПЛ вказав про відступ від цих принципів.

У справі **«Олександр Волков проти України»** несудові представники, яких призначали безпосередньо органи виконавчої та законодавчої влади, становили переважну більшість членів судової ради (ВРЮ), внаслідок чого справу заявника розглядали шістнадцять членів ВРЮ, які були присутні на слуханні, і лише троє з них були суддями. Судді складали незначну меншість у процесі прийняття рішення.

У справі **«Сагателян проти Вірменії»** судова рада (НСР) складалася з президента Вірменії, міністра юстиції та Генерального прокурора. Раду очолювали представники виконавчої влади. Заявниця не могла оскаржити її рішення у судовому органі.

У справі **«Каменос проти Кіпру»** Верховний суд самостійно сформулював обвинувачення проти заявника і потім, засідаючи у якості судової ради, проводив дисциплінарне

⁴⁵ «Олуїч проти Хорватії»

⁴⁶ «Кудешкіна проти Росії», «Рамос Нунеш де Карвальо е Са проти Португалії», «Геровська Попцевська проти колишньої Югославської Республіки Македонія», «Мітріновський проти колишньої Югославської Республіки Македонія», «Якшовський і Трифуновський проти колишньої Югославської Республіки Македонія» та «Попоський і Дума проти колишньої Югославської Республіки Македонія».

⁴⁷ «Мішджоні проти Албанії»

⁴⁸ «Албайрак проти Туреччини» та «Озпинар проти Туреччини»

⁴⁹ «Куликов та інші проти України», «Денісов проти України» та «Олександр Волков проти України»

⁵⁰ «Сагателян проти Вірменії», п. 39

провадження. Згодом він сам же прийняв рішення відхилити заперечення заявника стосовно підготовленого судом обвинувального акту і звільнив заявника з посади.

У справі **«Стура проти Грузії»** чотири члени Дисциплінарної ради суддів спочатку збиралися у якості колегії для розгляду дисциплінарного обвинувачення проти заявника. Після проведення слухання та розгляду усіх доказів колегія визнала заявника винним у дисциплінарному порушенні та звільнила його з посади. Ці самі чотири судді засідали в рамках пленарного засідання з восьми членів Дисциплінарної комісії, яка переглядала в апеляційному порядку факти та питання права, порушені заявником перед колегією. Після апеляції ці ж чотири судді переглянули своє рішення. Половина складу, включаючи Голову, завчасно висловила свою думку з приводу справи заявника.

У справі **«Куликов та інші проти України»**, подібно до справи **«Олександр Волков проти України»**, Суд дійшов висновку, що розгляд у судовій раді (ВРЮ) та парламенті викрив низку структурних та загальних недоліків, які порушували принципи незалежності та безсторонності, і що подальший судовий перегляд не усунув ці недоліки.

(b) Підпорядкування органів, що займаються переглядом, НСР.

У справі **«Денісов проти України»** ЄСПЛ розглянув питання незалежності і безсторонності Вищого адміністративного суду України (ВАСУ) відносно судової ради (ВРЮ). Щодо гарантій незалежності та безсторонності, які мають відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції забезпечуватись судовим органом, який здійснює перегляд, то у цій справі такий перегляд здійснювався суддями ВАСУ, які також перебували в межах дисциплінарної юрисдикції ВРЮ. Це означає, що ці судді також могли стати суб'єктом дисциплінарного провадження у ВРЮ. Той факт, що до суддів ВАСУ можуть бути застосовані дисциплінарні стягнення та що вони мають дотримуватись норм суддівської дисципліни й етики, сам по собі не є підставою для сумніву в їхній незалежності та безсторонності щодо органу, уповноваженого застосовувати дисциплінарні норми. Однак питання дотримання фундаментальних гарантій незалежності та безсторонності може виникнути, якщо структура та функціонування дисциплінарного органу створюють серйозні проблеми у зв'язку з цим. Ця справа дійсно свідчить про такі серйозні проблеми з боку ВРЮ, зокрема структурні недоліки та ознаки особистої упередженості. По-друге, ВРЮ не була просто дисциплінарним органом влади; насправді це був орган влади з широкими повноваженнями щодо кар'єр суддів (призначення, притягнення до дисциплінарної відповідальності та звільнення). На підставі цих факторів ЄСПЛ дійшов висновку, що судді ВАСУ при розгляді справи заявника, стороною в якій була ВРЮ, не могли проявити «незалежність та безсторонність», як того вимагала стаття 6 Конвенції.

(c) Порядок призначення до НСР.

Порядок призначення суддів до національної судової ради також впливає на забезпечення незалежності та неупередженості НСР. Відповідно до справи **«Олександр Волков проти України»** призначених до НСР суддів не обирав суддівський корпус або їхні колеги. Суддівське самоврядування повинне розглянути порядок призначення на посади до НСР. Хоча десятьох членів НСР було призначено із судової системи, лише три судді були обрані

їхніми колегами. Сім з десяти суддів були призначені з органів, що не мали відношення до судової системи⁵¹.

(d) Статус членів НСР за посадою (ex officio).

Втрата членами НСР основної роботи — у випадку членів НСР за посадою — означає, що їхнє членство у НСР (як і заробітна плата) залежить від зовнішнього джерела. Зовнішнє джерело може тиснути на членів НСР просто через те, що основний роботодавець має більший вплив з точки зору заробітної плати й надбавок, умов працевлаштування, перспектив кар'єрного росту, забезпечення проживання тощо, ніж НСР. У справі **«Олександр Волков проти України»** Суд нагадав, що якби Міністр юстиції та Генеральний прокурор втратили свою основну роботу, це призвело б до автоматичного припинення їхнього членства у НСР за посадою.

(e) Значне судове представництво у НСР.

У справі **«Олександр Волков проти України»** ЄСПЛ наголосив на необхідності значного представництва суддів у відповідному дисциплінарному органі. В іншому випадку у судовий орган втрутаються два інші державні органи, суттєво порушуючи доктрину про поділ влади.

(f) Генеральний прокурор як член НСР за посадою.

У справі **«Олександр Волков проти України»** (а також **«Сагателян проти Вірменії»**) ЄСПЛ розкритикував членство Генерального прокурора у ВРЮ за посадою, оскільки це мало б стримувальний ефект для суддів, що сприймалося б як потенційна загроза для судової системи, якби він брав активну участь у судових справах. Його присутність у НСР, яка призначала, застосовувала дисциплінарні заходи та усувала суддів, створювала ризик того, що остання не діяла або не могла б діяти безсторонньо у відношенні до тих суддів, з рішеннями яких він не погоджувався.

(g) Незаконне створення судового дисциплінарного органу (відсутність суду, встановленого законом).

У справі **«Олександр Волков проти України»** ЄСПЛ визначив, що палата ВАС, яка розглядала справу заявника, була створена та сформована незаконно, і не могло бути дотримано принципу суду, встановленого законом.

Перелік цитованих справ

1. «Албайрак проти Туреччини» (Albayrak v. Turkey), заява № 38406/97 (ЄСПЛ, 7 липня 2008 р.),
2. «Бака проти Угорщини» (Baka v. Hungary), заява № 20261/12 (ЄСПЛ [ВП] 23 червня 2016 р.),
3. «Більген проти Туреччини» (Bilgen v. Turkey), заява № 1571/07 (ЄСПЛ, 9 березня 2021 р.),

⁵¹ Див. також «Долінська-Фіцек та Озімек проти Польщі»

4. «Брода та Бояра проти Польщі» (Broda and Wojara v. Poland), заява № 26691/18 та № 27367/18 (ЄСПЛ, 29 червня 2021 р.),
5. «Камелія Богдан проти Румунії» (Camelia Bogdan v. Romania), заява № 36889/18 (ЄСПЛ, 20 жовтня 2020 р.),
6. «Денісов проти України» (Denisov v. Ukraine), заява № 76639/11 (ЄСПЛ [ВП], 25 вересня 2018 р.),
7. «Долінська-Фіцек та Озімек проти Польщі» (Dolińska-Ficek and Ozimek v. Poland), заява № 49868/19 та № 57511/19 (ЄСПЛ, 8 листопада 2021 р.),
8. «Джіджева-Трендафілова проти Болгарії» (ріш.) (Dzhidzheva-Trendafilova v. Bulgaria), заява № 12628/09 (ЄСПЛ, 9 жовтня 2012 р.),
9. «Емінагаоглу проти Туреччини» (Eminağaoğlu v. Turkey), заява № 76521/12 (ЄСПЛ, 9 березня 2021 р.),
10. «Ермені проти Угорщини» (Erményi v. Hungary), заява № 22254/14 (ЄСПЛ, 22 лютого 2017 р.),
11. «Гуменюк та інші проти України» (Gumenyuk and Others v. Ukraine), заява № 11423/19 (ЄСПЛ, 22 липня 2021 р.),
12. «Геровська Попчевська проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Gerovska Popčevska v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia), заява № 48783/07 (ЄСПЛ, 7 квітня 2016 р.),
13. «Гженда проти Польщі» [ВП] (Grzęda v. Poland), заява № 43572/18 (ЄСПЛ, 15 березня 2022 р.),
14. «Гарабін проти Словаччини» (Harabin v. Slovakia), заява № 58688/11 (ЄСПЛ, 20 лютого 2012 р.),
15. «Івановський проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ivanovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia), заява № 29908/11 (ЄСПЛ, 21 квітня 2016 р.),
16. «Якшовський і Трифуновський проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Jakšovski and Trifunovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia), заява № 56381/09 та № 58738/09 (ЄСПЛ, 7 квітня 2016 р.),
17. «Юричич проти Хорватії» (Juričić v. Croatia), заява № 58222/09 (ЄСПЛ, 26 липня 2011 р.),
18. «Каменос проти Кіпру» (Kamenos v. Cyprus), заява № 147/07 (ЄСПЛ, 31 січня 2018 р.),
19. «Кудешкіна проти Росії» (Kudeshkina v. Russia), заява № 29492/05 (ЄСПЛ, 14 вересня 2009 р.),
20. «Куликов та інші проти України» (Kulykov and Others v. Ukraine), заява № 5114/09 і 17 інших (ЄСПЛ, 19 січня 2017 р.),
21. «Маестрі проти Італії» (Maestri v. Italy), заява № 39748/98 (ЄСПЛ, 17 лютого 2004 р.),
22. «Масса проти Італії» (Massa v. Italy), заява № 14399/88 (ЄСПЛ, 24 серпня 1993 р.),
23. «Мішджоні проти Албанії» (Mishgjoni v. Albania), заява № 18381/05 (ЄСПЛ, 7 березня 2011 р.),
24. «Мітріновський проти колишньої Югославської Республіки Македонія», (Mitrinovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia), заява № 6899/12 (ЄСПЛ, 30 липня 2015 р.),
25. «Олександр Волков проти України» (Oleksandr Volkov v. Ukraine), заява № 21722/11 (ЄСПЛ, 27 травня 2013 р.),
26. «Олуїч проти Хорватії» (Olujić v. Croatia), заява № 22330/05 (ЄСПЛ, 5 травня 2009 р.),

27. «Озпинар проти Туреччини» (Özpinar v. Turkey), заява № 20999/04 (ЄСПЛ, 19 січня 2011 р.),
28. «Палуда проти Словаччини» (Paluda v. Slovakia), заява № 33392/12, (ЄСПЛ, 23 травня 2017 р.),
29. «Піткевич проти Росії» (Pitkevich v. Russia), (ЄСПЛ, 8 лютого 2001 р.),
30. «Попоський і Дума проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Poposki and Duma v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia), заява № 69916/10 та № 36531/11 (ЄСПЛ, 7 квітня 2016 р.),
31. «Рамос Нунеш де Карвальо е Са проти Португалії» (Ramos Nunes de Carvalho E Sá v. Portugal), заява № 55391/13, 57728/13 і 74041/13 (ЄСПЛ [ВП], 6 листопада 2018 р.),
32. «Сагателян проти Вірменії» (Saghatelyan v. Armenia), заява № 7984/06 (ЄСПЛ, 20 січня 2016 р.),
33. «Сіміч проти Боснії та Герцеговини» (ріш.) (Simić v. Bosnia and Herzegovina), заява № 75255/10 (ЄСПЛ, 15 листопада 2016 р.),
34. «Стуруа проти Грузії» (Sturua v. Georgia), заява № 45729/05 (ЄСПЛ, 27 квітня 2017 р.),
35. «Тості проти Італії» (ріш.) (Tosti v. Italy), заява № 27791/06 (ЄСПЛ, 12 травня 2009 р.),
36. «Цанова-Гечева проти Болгарії» (Tsanova-Gecheva v. Bulgaria), заява № 43800/12 (ЄСПЛ, 15 вересня 2015 р.),
37. «Вілго Ескелінен та інші проти Фінляндії» (Vilho Eskelinen and Others v. Finland) [ВП], заява № 63235/00 (ЄСПЛ, 19 квітня 2007 р.),
38. «Віллі проти Ліхтенштейну» (Wille v. Liechtenstein) [ВП], № 28396/95 (ЄСПЛ, 28 жовтня 1999 р.),
39. «Джоджай проти Албанії» (Xhoxhaj v. Albania), заява № 15227/19 (ЄСПЛ, 9 лютого 2021 р.),
40. «Зубко та інші проти України» (Zubko and Others v. Ukraine) (ЄСПЛ, 26 липня 2006 р.),
41. «Журек проти Польщі» (Żurek v. Poland), заява № 39650/18 (ЄСПЛ, 16 червня 2022 р.).